

حمام؛ یادگاری از دوره صفویه

۲۱ آبان ۱۳۹۴ ساعت ۱۹:۰۱

شاید کمتر کسی بداند که ایرانی‌ها بیشتر از ۳ هزار سال پیش توی شهرهایشان حمام عمومی داشته‌اند و احتمالاً اولین حمام تاریخ را جمشید پادشاه پیشدادی ایران ساخته است.

ناخودآگاه یک مسیر منطقی را طی کنی؛ بعد از سر در حمام، یک راهرو افراد را به فضای سربینه می‌برد که از نظر دما خیلی نزدیک به فضای بیرون بود. بعد یک راهرو قرار داشت که هوایش کمی گرم‌تر از سربینه بود و در آخر گرمخانه بود که از تمام فضاهای دیگر گرم‌تر بود.

شست و شوی بدن و حمام کردن برای ایرانی‌ها علاوه بر پاکیزه کردن تن و دفع چرک، یک آیین مذهبی هم بوده است. در تمام ادیان پیش از اسلام - از مهرپرستان گرفته تا زرتشتی‌ها - غسل کردن یکی از شرط‌های شرکت در مراسم این است که نه تنها در یک جایی مثل کاخ شاهی تخت جمشید نشانه‌هایی از حمام پیدا می‌کنند بلکه باستان‌شناس‌ها، بعد از کلی جست‌وجو به این نتیجه رسیدند که ساخت حمام‌های عمومی از عهد هخامنشی در همه شهرهای ایران رایج بوده است. غسل کردن چه به صورت واجب و چه به صورت مستحب، به مناسبت‌های مختلف به مسلمان‌ها سفارش شده، به همین خاطر بعد از اسلام، شاهان ایرانی و البته آدم‌های خیر، شهرهای ایرانی را پر کردند از حمام‌های عمومی تا جایی که در شهری مثل اصفهان فقط در عهد صفوی ۱۵۲ حمام عمومی ساخته شد.

خصوصیات حمام‌های قدیمی

در گذشته حمام‌ها به صورت عمومی و خزینه بود و بیشتر در کنار خیابان و بازار یا در مکانی مخصوص محله‌ها ساخته می‌شد و مورد استفاده قرار می‌گرفت.

با توجه به اهمیت خاصی که در دوره‌های گذشته به پوشش می‌دادند، حمام‌های عمومی به لحاظ معماری دارای در ورودی پیچ‌داری بود که با گذشتن از چند مسیر و راهرو به رختکن می‌رسید و بعد از آن وارد حمام می‌شد. سقف اتاق‌های حمام گنبدی شکل و دارای نورگیرهایی بود که به وسیله دریچه‌هایی شیشه‌ای بسته می‌شدند تا بدین ترتیب فقط نور آفتاب به داخل آنها بتابد و از ورود هوای سرد جلوگیری و حمام به صورت طبیعی روشن شود.

سازه‌های استفاده شده در حمام‌ها

یکی از آداب حمام رفتن این بود که هر کس وارد حمام می شد، برای اظهار ادب و تواضع نسبت به افراد بزرگتر که در صحن حمام نشسته، مشغول کیسه کشی و صابون زدن بودند، یک سطل یا طاس بزرگ آب گرم از خزینه حمام بر میداشت و بر سر آن بزرگتر می ریخت

معمولاً در ساخت این مکانها از آجر، سنگ و مرمر استفاده می کردند، زیرا این مواد به خوبی در مقابل آب مقاومت می کنند و در پشت حمام گرمخانه (تون) وجود داشت که آب را در دیگ های بزرگ مسی به جوش می آورد. آب جوش و بخار از گرمخانه و توسط شبکه ای از لوله های سفالی به قسمت های مختلف حمام توزیع می شد که این گرمخانه معمولاً دارای یک در پشتی بود که سوخت مورد نیاز گرمخانه به وسیله آن تامین می شد. حمام های عمومی در همه شهرها و روستاهای ایران در کنار مساجد یا حسینیه ها به صورت زوجی (زنانه و مردانه) ساخته می شد. این حمام ها که قبل از اذان صبح باز می شدند دارای سردخانه، گرمخانه، محل شست و شو، خزینه، محل نشستن و لباس پوشیدن بوده است.

آداب حمام های عمومی در ایران

در حمام های قدیم از خزینه استفاده می شد؛ ولی در حمام های عمومی جدید دوش های متعدد جای خزینه را که به هیچ وجه منطبق با اصول بهداشتی نبود گرفته است. در حمام های عمومی خزینه دار که امروزه در ایران کمتر وجود دارد سنن و آدابی را از قدیم رعایت می کردند که بعضاً جنبه ضرب المثل پیدا کرده است.

یکی از آن آداب این بود که هر کس وارد حمام می شد، برای اظهار ادب و تواضع نسبت به افراد بزرگتر که در صحن حمام نشسته، مشغول کیسه کشی و صابون زدن بودند، یک سطل یا طاس بزرگ آب گرم از خزینه حمام بر میداشت و بر سر آن بزرگتر می ریخت. البته این عمل به تعداد افراد بزرگ و قابل احترام که در صحن حمام نشسته بودند تکرار می شد. و تازه وارد وظیفه خود می دانست که بر سر یکایک آنان با رعایت تقدم و تأخر آب گرم بریزد. بسا اتفاق می افتاد که یک یا چند نفر از آن اشخاص مورد احترام در حال کیسه کشیدن و یا صابون زدن بودند و احتیاجی نبود که آب گرم به سر و بدن آنها ریخته شود، مع ذلک این عوامل مانع از ادای احترام نمی شد و کوچکترها به محض ورود به صحن حمام خود را موظف می دانستند که یک طاس آب گرم بر سر و بدن آنها بریزند و بدن وسیله عرض خلوص و ادب کنند.

سنت دیگر این بود که هر کس وارد خزینه حمام می شد به افرادی که شست و شو می کردند سلام می کرد و ضمناً در همان پله اول خزینه دو دست را زیر آب کرده، کمی از آب خزینه بر می داشت و به یکایک افراد حاضر از آن آب حمام تعارف می کرد. برای تازه وارد مهم و مطرح نبود که افراد داخل خزینه از آشنایان هستند یا بیگانه، به همه از آب مفت و مجانی تعارف می کرد و مخصوصاً نسبت به افراد بیگانه بیشتر اظهار علاقه و محبت می کرد زیرا آشنا در هر حال آشناست، و دوست و آشنا احتیاج به تعارف ندارند. در هر صورت این رسم از قدیمترین ایام یعنی از زمانی که حمام خزینه به جای آب چشمه و رودخانه در امر نظافت و پاکیزگی مورد استفاده قرار گرفت، معمول گردید.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/21615/صفويه-دوره-پادگار-حمام/21615>